

DEEL I

Huizen

1929

Antonia was een meisje uit Milaan dat verliefd was op de bergen. Ze werd geboren in de winter, op 13 februari 1912. Ook ik ben in de winter in Milaan geboren en ben vaak langs haar huis gelopen, een statige woning aan de Via Mascheroni, met op de voorgevel het bouwjaar, 1914, dus het was nieuw toen de Pozzi's er introkken. Het is een chique buurt, met veel huizen en villa's van een beschaafde industriële bourgeoisie die in Milaan nu niet meer bestaat, vlak bij het Parco Sempione waar Antonia, zo stel ik me voor, vaak naartoe ging omdat ze er iets van de bomen, de grasvelden en het water vond die ze in de rest van de stad zo node miste. Ze had geen band met dat huis, waarover ze nooit iets heeft geschreven, en overigens ook niet met de rest van Milaan, met uitzondering van de muziek die in de Scala en op het conservatorium werd uitgevoerd en de denkbeelden die opgeld deden op het Manzoni-lyceum en de Staatsuniversiteit, waar ze de mensen leerde kennen die voor haar het belangrijkste zouden blijken.

Ze voelde zich meer thuis op het platteland van Lombardije, in de buurt van Pavia. Haar moeder kwam daar vandaan: de Cavagna Sangiuliani's, graven van Gualdana, hadden uitgestrekte landerijen bezeten langs de oevers van de Ticino, met bossen, velden, boerderijen, jacht- en visgebieden, maar ook een bibliotheek met tachtigduizend boeken, waaronder veel kostbare antiquarische werken. Haar grootvader was een gerespecteerd intellectueel geweest, die zich in het bijzonder had beziggehouden

met de geschiedenis van Lombardije. Haar grootmoeder Nena, op-en-top een negentiende-eeuwse gravin, woonde nog steeds in het nabijgelegen Bereguardo, op een groot landgoed waar Antonia haar vaak ging opzoeken. De slootjes, de rijstvelden, de dijken en de mist vormden voor haar een vertrouwd landschap, net als de bochten en de draaikolken in de rivier. Toen ze in 1929 gedichten begon te schrijven, wijdde ze het eerste aan deze plek.

Vertewee

8

Ik herinner me dat, wanneer ik in het huis
van mijn moeder was, midden in de vlakte,
ik een raam had dat uitkeek
over de velden; ver weg, achter de bosrand
ging de Ticino schuil, en nog verder weg
zag je een donkere lijn van heuvels.
Ik had de zee toen nog maar één keer gezien,
maar daaraan dacht ik
met bittere weemoed terug als aan een geliefde.
Tegen de avond tuurde ik naar de horizon;
ik kneep mijn ogen half dicht, liefkoosde
met mijn wimpers contouren en kleuren:
en de lijn van de heuvels effende zich,
trillend, blauw: het deed me denken aan een zee
en die was me liever dan de echte.

Milaan, 24 april 1929

Daarna zal Antonia hem nog vaak zien, de zee. Ze was rijk en voor haar zullen vakanties aan de Italiaanse Riviera, reizen

naar Sicilië en Griekenland, cruises op de Middellandse Zee, luxehotels en auto's met chauffeur heel gewoon zijn. En toch is haar vader, Roberto Pozzi, van adel noch van rijke komaf. Hij was de zoon van twee leraren, en had als kind te maken gekregen met de traumatische zelfmoord van zijn vader en later die van een tienerzus. Zelfmoord kwam veel voor in zijn familie. Het was hem uiteindelijk gelukt rechten te gaan studeren en zijn doctoraal te behalen; hij had zich gespecialiseerd in internationaal financieel recht, bouwde dankzij een industriële clientèle een fraaie carrière op in Milaan en kreeg in 1911 door zijn huwelijk met een adellijke vrouw toegang tot de hogere kringen. Carolina, roepnaam Lina, was fijngevoelig en gereserveerd; Roberto daarentegen was groot, atletisch, extravert, gedecideerd, een man die van het zakenleven hield, maar ook van kunst. In de Eerste Wereldoorlog was hij artilleriekapitein geweest tijdens de Slag aan de Piave, het front tussen de Italiaanse en de Oostenrijks-Habsburgse troepen. In het gedicht hieronder wordt beschreven hoe hij vanuit een loopgraaf het slagveld afspiedt en zijn dochter erover vertelt, die niet in staat is het te begrijpen.

9

Luchthartigheid

Ik herinner me een septembermiddag,
op de Montello. Ik, een kind nog,
met een armetierig vlechtje en knieën
die jeukten om het op een hollen te zetten.
Gehurkt in een gang, uitgegraven in een
opgehoogd stuk grond,
wees mijn vader me door een spleet
de Piave en de heuvels aan; hij vertelde me
over de oorlog, over zichzelf, over zijn soldaten.

In de schaduw schuurde het ijskoude, scherpe gras
langs mijn kuit: onderaards zogen
de wortels misschien nog
een paar druppels bloed op. Maar ik brandde
van verlangen om weg te stuiven,
de priemende zon in, om een handje
bramen van een haag te plukken.

Milaan, 22 mei 1929

10

*Tegen het eind van de oorlog, in 1917, had Roberto een achttien-
de-eeuwse villa gekocht in Pasturo, aan de voet van de Grigna,
vlak bij het Comomeer. Wat wilde hij daarmee? Valsassina was
geen populaire bestemming: een landbouwdal zonder uitzicht
op het meer, bergen van amper vijfentwintighonderd meter
hoog, nergens rijke Milanezen, voornamelijk boeren. Wellicht
was dat alles wat hij zich kon permitteren op zijn zoektocht
naar een plek waar hij als een vorst kon leven. En wellicht was
het geen toeval dat hij een plek ten noorden van Milaan had ge-
kozen, aan de voet van de bergen, op veilige afstand van de Po-
vlakte en de adellijke tak van zijn familie... Na eervol als officier
ontslagen te zijn hervatte hij na de oorlog zijn carrière als ad-
vocaat in Milaan. De machtsovername van Mussolini in 1922
tekende het begin van het fascistische tijdperk. De toenadering
tot het fascisme, hoe behoedzaam ook, was onvermijdelijk. Dat
iemand als Roberto Pozzi, die gewend was zich te plooiën naar
de tijdgeest, aansluiting zocht bij het regime lag voor de hand.
Opvallend aan zijn levensverhaal is wel dat er na Antonia geen
kinderen meer kwamen. Geen talrijk nageslacht en met name*

geen jongens. Uitsluitend een dochter die gedichten schreef. Die grote, halflege villa in Valsassina kon in de ogen van een ambitieus man die niet in God geloofde niet anders dan een speling van het lot zijn, of misschien de prijs die hij betaalde aan de fortuin.

En toch was Antonia meer gehecht aan het huis in Pasturo dan aan alle andere. Op een dag dat het sneeuwde ben ik het gaan bekijken. Tegenwoordig is het eigendom van een zusterorde en is het vanbinnen onherkenbaar veranderd, op één kamer na die min of meer intact is gelaten. Antonia beschikte in de villa over een soort dependance op de tweede verdieping: een slaapkamer, een badkamer en een gangetje dat naar het studeervertrek leidde. Dat studeervertrek is er nog. Het kijkt niet uit op de binnenplaats, in tegenstelling tot de grote open loggia waar zij 's zomers vermoedelijk zat, met haar moeder en haar tante. Het enige raam ligt aan de achterkant en kijkt uit op de bergen. Onder het raam staat een tafel, 'mijn oude tafel' schreef Antonia in haar brieven, en daar ben ik aan gaan zitten, om te ontdekken wat ze zag als ze opkeek van haar papier. Ze zag de noordelijke Grigna, ook wel de 'berg van de Milanezen' genoemd, omdat die het dichtst bij onze stad ligt en veel Milanezen er 's zondags heen gaan. Vanuit het raam ziet hij er lieflijk uit: een lange opeenvolging van weiden en almen, muurtjes en ezelpaden. Pasturo ligt op ongeveer zeshonderd meter hoogte, de top op vierentwintighonderd. Aan de achterkant van de villa is een tuin, aan het eind van de tuin is een hekje en bij dat hekje begint het pad naar boven: je hoeft alleen maar je bergschoenen aan te doen en te vertrekken. Antonia zal dat ongetwijfeld vele malen hebben gedaan. Dus als dit haar huis was en dit haar tafel, dan zal ze als ze naar de Grigna keek haar berg hebben gezien.

Maar nu stel ik me haar zo voor: ze daalt de berg af, keert

terug naar haar tafel en begint weer te schrijven. Het is zomer en ze is zeventien.

Pasturo, 13 juli 1929

M'n beste Cervi,

Ik wil de eerste avond die ik in mijn lelijke, lieflijke dorp doorbreng aan u wijden. Wat is 'terugkeren'? Iets wat een paar uur lang de zware sluier oplicht die vandaag scheidt van gisteren en verleden en heden doet versmelten, met hernieuwd zelfvertrouwen waarin voor slechte gedachten geen plaats is. Mijn geestestoestand van vandaag en die van vorig jaar hebben elkaar moeiteloos hervonden en zijn ook vanavond nog verstrengeld, in dit vreemde studeervertrek van me dat vol staat met oude meubels die zo'n beetje overal vandaan zijn gehaald; met zijn houten lambrisering, de naar dennenhout ruikende wandkast, het lage, brede raam, het plafond en de onregelmatige wanden lijkt het wel een berghut. Het ligt zo ver van de andere kamers af dat er geen enkel geluid vanuit de rest van het huis toe doordringt. Alleen wat monotoon gegons vanuit de tuin. Vandaag, in de broei-erige middaghitte, was dat het gezoem van de bijen op de bloeiende lindebomen; op dit moment is het het lome geruis van een druilerig regenbuitje.

Toen ik een paar uur geleden hier binnenkwam, werd ik overvallen door de karakteristieke geur van deze wanden, die mijn hart als door een bruuske ruk aan de teugels ineen deed krimpen...

Vorig jaar heb ik aan deze tafel nooit aan God gedacht. Dit jaar zal ik dat wel doen. Ik heb in Carnisio veel

gestudeerd: rustig, zonder me te laten opjagen. Ik ben tevreden. Ik ben ook behoorlijk braaf. Voordat ik u ging schrijven, heb ik *Fontane di Roma* gespeeld, om mijn ziel te polijsten.

Het is vreselijk om een vrouw te zijn, en zeventien. Inwendig voel je niets anders dan een uitzinnig verlangen jezelf te geven. U hebt gelijk als u zegt dat vrouwen niets waard zijn. Wij zien dingen eerder, maar onze ogen sluiten zich ook eerder. We ontwaren de toppen, maar als een vrouw die bereikt, is dat omdat ze veel mannelijks in zich heeft.

15

Is het niet ontmoedigend, Cervi, als een mens zich meer gezuiverd voelt door toedoen van muziek dan door toedoen van zijn eigen wil? Dat is wat mij vanavond overkomt. En toch wanhoop ik niet. Sinds vorig jaar heb ik maar weinig gelopen. Ik ga dat zeker weer doen. Echt waar!

Ik groet u vol genegenheid,
uw Antonia Pozzi

'M'n beste Cervi' is Antonio Maria Cervi, Antonia's leraar klassieke talen in de eerste klas van het lyceum, in 1927-1928 – ze had hem slechts één jaar, want daarna verhuisde hij naar Rome. Is het raar voor een leerlinge om zo'n brief aan haar voormalige leraar te schrijven? In het geval van Cervi niet, want hij is zo'n leraar die de leerlingen voor zich inneemt: tijdens de les noemt hij ze 'broers' en 'zusters'. Hij is vrijgezel, vijfendertig, een in Napels opgegroeide Sardijn die de studie en

het onderwijs volledig is toegewijd, en hij is een buitengewoon onderlegd en gepassioneerd leraar. Met een aantal voormalige leerlingen onderhoudt hij nog steeds betrekkingen, hij geeft ze ook op afstand advies, leent ze boeken of geeft ze die cadeau. Hij is zeer gelovig – vandaar de verwijzing naar die God waar Antonia, die een niet-religieuze opvoeding heeft genoten, nooit ‘aan had gedacht’ – en is in de oorlog zijn oudere broer verloren, Annunzio, die hij als zijn betere ik beschouwde en die gedichten schreef. Soms las Cervi deze gedichten tussen een Griekse en een Latijnse les voor aan zijn leerlingen, en Antonia werd er, net als anderen, door betoverd.

Wat verdrietig moet het zijn geweest om al na één jaar van zo’n leraar afscheid te moeten nemen. Maar in de tweede klas van het lyceum schrijft ze hem, hij antwoordt en de afstand biedt hun, zo blijkt, een mogelijkheid om zich voor elkaar open te stellen. Brieveschrijvers weten hoeveel intimiteit je met pen en papier kunt scheppen... In de lente zijn ze in de gelegenheid elkaar terug te zien: zij maakt een rondreis naar Napels, Amalfi en Salerno, en dan per boot terug naar Genua. In Napels treft ze Cervi, na bijna een jaar afstand en brieven: hij vergezelt haar naar Pompeji, ze brengen tijd met z’n tweeën door. Eerst aanbad ze hem, maar nu wordt ze verliefd. Waaruit blijkt dat Antonia verliefd is? Uit het feit dat ze na die reis gedichten begint te schrijven! Een lawine aan gedichten, in de lente en de zomer van 1929.

Ze schrijft ze voor zichzelf en voor hem: in haar gedichten vertelt ze hem wie ze is, wat ze ziet, wat ze meemaakt; daarna schrijft ze ze over in een schrift en stuurt dat naar hem op. Tijdens de zomervakantie, die ze afwisselend in Pasturo, Sicilië en de Dolomieten doorbrengt, worden haar gedichten sensueel, erotisch zelfs. Wellicht is het waar en is het vreselijk om een

vrouw en zeventien te zijn, maar desondanks heeft Antonia's stem die zomer iets lyrisch.

Wildzang

Ik schreeuwde het uit van blijdschap, bij zonsondergang.

Zocht alpenviooltjes tussen de bramen:

ik was naar de voet van een bolle, gegroefde rots
met barsten vol kreupelhout geklommen.

Over het met stenen bezaaide veld,
over de blonde kopjes van margrietten,
over mijn haren, over mijn blote nek,
vlaagde de wind vanuit de hoge hemel.

Ik schreeuwde het uit van blijdschap, bij het afdalen.

Genoot intens van de tintelende en woeste kracht
die mijn knieën begerig maakt naar de sprong;
de onvermoede en ongerepte kracht die me spant
als een boog, zeker van mijn koers.

De hele weg geurde naar alpenviooltjes;
de velden kwijnden in de schaduw,
nazinderend van gouden liefkozingen.

In de verte in een groene driehoek
draalde de zon. In een opwelling
had ik op dat licht af willen rennen,
en me in de zon willen uitstrekken, en me ontbloten,
zodat de stervende god zijn dorst kon lessen
met mijn bloed. Om dan 's nachts
uitgestrekt in het veld te blijven liggen, met lege aderen:
de sterren – die in razernij
mijn uitgeteerde, dode vlees stenigen.

Pasturo, 17 juli 1929

Zang van mijn naaktheid

Kijk naar me: ik ben naakt. Van mijn warrige
kwijnende haar

tot aan de ranke strekking van mijn voet,
ben ik één brok wrange magerte,
gevat in de kleur van ivoor.

Kijk: bleek is mijn vlees.

Je zou haast zeggen dat er geen bloed door stroomt.
Rood schijnt er niet doorheen. Alleen een lome
blauwe klop schemert in mijn borst.

18

Zie eens wat een ingevallen buik ik heb. Vaag
is de ronding van mijn heupen, maar mijn knieën
en mijn enkels en al mijn gewrichten
zijn tenger en stevig als zuiver bloed.

Vandaag welf ik me naakt in de helderheid
van het witte bad en morgen zal ik me naakt welven
op een bed, als iemand
me zal nemen. En eens zal ik naakt, alleen,
ruggelings onder te veel aarde liggen,
als de dood heeft geroepen.

Palermo, 20 juli 1929